

POTENCJAŁ EDUKACYJNY FILMU DOKUMENTALNEGO

XXXVI Konferencja Filmoznawcza odbyła się w dniach 10–13 listopada 2016 r. w kompleksie pałacowym w Radziejowicach. Na początku sesji licznie zgromadzeni uczestnicy: nauczyciele, pracownicy dyskusyjnych klubów filmowych, centrów kultury i kin studyjnych uczcili minutą ciszy pamięć prof. dr hab. Eweliny Nureczyńskiej-Fidelskiej. Znakomita uczona, autorka wielu książek z dziedziny filmoznawstwa, ośrodkowiczka edukacji filmowej, inicjatorka i autorka koncepcji sesji w Borkach i Radziejowicach zmarła w maju 2016 r.

W drugim dniu konferencji odbył się wieczór wspomnień poświęcony pamięci prof. Eweliny Nureczyńskiej-Fidelskiej. Panią Profesor wspominali goście i uczestnicy konferencji, przyjaciele, współpracownicy, dawni studenci. Wspomnienia miały charakter osobisty i świadczyły o szacunku i podziwieniu nie tylko ze względu na dorobek naukowy, ale też empatię, życzliwość dla ludzi i poczucie humoru.

XXXVI Konferencję prowadził prof. Uniwersytetu Łódzkiego – dr hab. Piotr Sitarski, bliski współpracownik Pani Profesor. Przebieg i atmosfera Konferencji były kontynuacją sprawdzającej się od wielu lat koncepcji. Konferencja składała się z 4 bloków tematycznych:

1. Tworzywa filmu dokumentalnego
2. Film dokumentalny wobec wyzwań edukacji
3. Film dokumentalny i inne media
4. Tradycja polskiego dokumentu

Analizę filmoznawczą „Czarodziejskiej góry” (reż. Anca Damian, 2015) przeprowadzili: dr Bronisława Stolarska (WSSIP) i dr Piotr Wojciechowski (SF w Łodzi).

Scenariusz filmu powstał z inspiracji Anny Winkler, córki głównego bohatera Jacka Winklera, którego sylwetkę przybliżył dr Piotr Wojciechowski – pisarz, poeta, autor scenariuszy, przyjaciel bohatera i jego córki. Jacek Winkler, opozycjonista, wyemigrował z Polski, osiedlił się w Paryżu, gdzie rzeźbił, pisał, malował. Pojechał jako ochotnik na wojnę do Afganistanu, stał się przyjacielem gen. Massuda, na jego rozkaz wyjechał z misją do Stanów Zjednoczonych. Pasią Jacka Winklera były góry, wspinał się często w ekstremalnych warunkach. Zginął w Alpach.

Dr Bronisława Stolarska zwróciła uwagę na rolę słowa w filmie, który wypetniają obrazy: prywatne zdjęcia i rysunki bohatera, zdjęcia dokumentalne, anima-

cje i różne skojarzenia związane z pamięcią, często zanurzone w baśniowości, mitach. Pojawia się kategoria losu, pewna powtarzalność tragicznych zdarzeń.

Komic świata zapowiada śmierć gen. Massuda i atak na wieże World Trade Center w Nowym Jorku. Film jest pozeganiem z bohaterem romantycznym, konfrontowanym przez realność. Zachwyca różnorodnością środków, kompozycją scen, plastyką obrazu. Piękno relacji z naturą, przyjaźń, zachwyt nad światem – takie przesłanie odczytujemy z filmu „Czarodziejska góra”.

Wykład na temat: *Film dokumentalny jako esej hybrydowy* wygłosił prof. UJ dr hab. Tomasz Majewski.

Żadna definicja prawdy nie jest obecnie nadrzędna. Oświeceniowa została zanegowana już w romantyzmie. Obecnie nie można mówić o dwóch porządkach epistemologicznych: prawdy i fikcji. Theodor Adorno, twórca teorii estetycznej, mówi o eseju jako konstatacji, co oznacza, że z tych samych punktów można określać różne konfiguracje, odwołuje się też do nieusuwalnej obecności kogoś, kto interpretuje.

Dokument jest bardzo popularny we współczesnym świecie, dobrze ukazuje grę między prawdą obiektywną a subiektywną, stale ewoluuje, gdyż chwytły formalne są takie same, ale zmienia się dramatyzacja kontekstu. Bohater „Czarodziejskiej góry” nie żyje od wielu lat, narracja jest domniemana, skierowana do córki, z którą nie spędził dużo czasu. Film ten ukazuje, jak bardzo zmienia się rzeczywistość w ostatnich latach, wybory między dobrem a złem są coraz trudniejsze.

Propozycje pedagogiczne po projekcji filmu „Karski” i „Władcy ludzkości” w reż. Sławomira Grünberga (2015) przedstawiła mgr Danuta Górecka (ŁCDW i KP).

Autorka omówiła aktywizującą metodę pracy z młodzieżą z wykorzystaniem myślowych kapeluszy Edwarda de Bono. Wykorzystanie tej techniki pozwala na omówienie problemów z różnych punktów widzenia, ukazanie pogłębionego spojrzenia na rzeczywistość.

Uczniowie mieli odpowiedzieć na wiele pytań. Oto niektóre z nich:

Jakie emocje przeżywał bohater w związku z misją, którą zleciło mu dowództwo Państwa Podziemnego?

Co czuł będąc w getcie warszawskim i w Izbiczy?

Jakie wymierne efekty przyniosła misja Karstiego? Dlaczego się nie udało?

Na jakie przeszkody natrafili?

Jakie przeżycia towarzyszyły jego spotkaniem z „władcami ludzkości”?

Jaki charakter miał film: dosłowny, metaforyczny, symboliczny, ironiczny?

Prof. dr hab. Grażyna Kędzielska (SF w Łodzi) wygłosiła odczyt: *Przewodnik dokumentalisty.*

W 2012 r. ukazał się podręcznik „Przewodnik dokumentalisty. Podstawy warsztatu” jej autorstwa. Stanowi on kompendium wiedzy dla przyszłych reży-

serów filmów dokumentalnych. Na program składają się wykłady i ćwiczenia. Polska tradycja filmu dokumentalnego jest znakomita i studenci powinni poznać historię filmu, ale też znaleźć w sobie odwagę, aby szukać własnej drogi. Prawda opowiadana jest w różny sposób. Wiarygodność zdarzeń, sytuacji, autentycznych zachowań, przeżyć, emocji decyduje o prawdziwości przekazu. „*Prawdziwość sytuacji zaobserwowanych lub zainspirowanych decyduje o oddziaływaniu na widza*” – pisze prof. Kędziaławska w „Przewodniku dokumentacji”. Uczestnicy Konferencji mieli możliwość uczestniczenia w ćwiczeniach realizatorskich pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Kędziaławskiej i mgr Sławomira Kalwinka, a swoje dokonania przedstawić w ostatnim dniu spotkania.

Wykład na temat: *Film dokumentalny w epoce nowych mediów* wygłosił prof. dr hab. Mirosław Przyłipiak (UG).

Ponieważ pojęcie nowych mediów zmienia się w czasie, raczej należałoby mówić o filmie dokumentalnym w okresie rewolucji technologicznej. Internet stanowi realizację marzeń o złotym wieku możliwości głoszenia własnych poglądów. Jednak okazuje się, że to, co się w nim pojawia, jest głęboko banalne. Kino ograniczyło się do 90 minut, telewizja do 30 minut, a Internet do 3. Na YouTube film musi być krótki, jednoznaczny, zredukowany do jednego sloganu. Większość filmów tam stworzono, aby załatwić jakąś sprawę. Akt tworzenia struktury myślowej przetrzuca się na stronę odbiorcy. Filmy produkowane dla YouTube związane są z budowaniem różnego typu wspólnot. Ze względu na wszechobecność kamer przeciętny człowiek jest filmowany kilka razy dziennie. Od 90 lat film dokumentalny przesuwa się w stronę dokumentu montażowego. Powstają nowe gatunki, np. połączenie gry komputerowej z filmem dokumentalnym.

Propozycje pedagogiczne: *W jaki sposób wykorzystać telewizyjne paradygmaty w praktyce dydaktyczno-wychowawczej* przedstawiła mgr Anna Równy (MPCDN).

Telenowela dokumentalna to serial TV zrealizowany na zasadach dokumentalnym, pokazujący wycinek rzeczywistości, ułożony w strukturę fabularną, z wątkami melodramatycznymi, przeplataniem się linii fabularnej. Gatunek ten, wywodzący się z kina amerykańskiego, przeżył w Polsce okres rozwoju pod koniec lat 90. i na początku XXI w.

„Septial Dzieciątka Jezus”, „Pierwszy krzyk”, „Kawaleria powietrzna”, emitowane przez TVP, ujawniały problemy społeczne, zachęcały do debaty i refleksji. *Docusoap* to odmiana cyklicznie emitowanego paradokumentalnego filmu telewizyjnego, relacjonująca dramaturgiczne sceny z codziennej pracy straży pożarnej, policji, pogotowia ratunkowego. Filmy te cieszą się dużym powodzeniem wśród widzów, powstają nowe produkcje. W pracy z młodzieżą warto wykorzystywać telenowele dokumentalne jako teksty kultury, np. w zakresie kształcenia językowego.

Analizę filmoznawczą filmu „Amy” w reż. Asifa Kapadii, przedstawił mgr Marcin Borchardt (GSF).

Kino dokumentalne jest kinem autorskim. Krzysztof Kieślowski definiował film dokumentalny jako przeciwieństwo fikcji, ale twierdził, że o porządku scen w dokumencie decyduje kierunek myśli reżysera.

Film „Amy” uzyskał wiele nagród, w tym Oscara za najlepszy pełnometrażowy film dokumentalny. Pokazuje historię Amy Winehouse – kompozytorki, autorki tekstów, ale przede wszystkim piosenkarki brytyjskiej, która zmarła w 27. roku życia. Wiele materiałów pochodzi ze źródeł prywatnych, z materiałów archiwalnych, nagrań koncertów. Wyrazista bohaterka jest cały czas obecna na ekranie. Reżyser obiektywnie precyzyjnie opowiedzianą historię życia Amy, wypowiada się wiele osób, oglądamy wywiady z bohaterką. Nośnikiem emocji w tym filmie jest fotografa.

Referat na temat: *Gadające i milczące głowy. O motywie twarzy w polskim filmie dokumentalnym dawniej i dziś* wygłosił prof. UAM dr hab. Krzysztof Kozłowski i prof. UAM dr hab. Mikołaj Jazdon.

W latach 70. rozgorzała dyskusja i spór na temat kształtu polskiego filmu dokumentalnego. Głos w niej zabrał wybitny twórca Krzysztof Kieślowski w filmie „Gadające głowy” (1980). Twarz stanowi jedno z najbardziej zagadkowych pojęć, często jej przeciwieństwem jest maska. Leszek Kolakowski w eseju „O maskach” pisał, że czasem maski pozwalają coś ukryć, ale czasem obnażyć. Nie każda twarz jest równie ekspresyjna. Dokumentalista szuka otwartych twarzy, pokazujących emocje człowieka. Istnieją różne strategie portretowania twarzy w filmie dokumentalnym, np. zmienność pod wpływem upływu czasu, fotografa odśladania intymności twarzy. Można zmienić wygląd twarzy przez dodanie atrybutów, głosu.

Propozycje pedagogiczne analizy filmu „Adrenalina” w reż. Krzysztofa Langa przedstawił mgr Mariusz Widawski (ZSP w Woli Rzędzińskiej).

Dokument filmowy „Adrenalina” był emitowany w TVP2 w cyklu dokumentalno-reporterskim „Polska bez fikcji”. Bohaterami filmu są nieletni młodociani przestępcy czekający na wyrok lub odbywający karę w schronisku dla nieletnich. W filmie opowiadają o swoich przestępstwach: morderstwach, biciu, kradzieżach, narkotykach, ale też o rodzinach, przyjaciółkach, marzeniach. W strukturze filmu punktem kulminacyjnym jest lekcja religii, pojawia się motyw Dekalogu.

Temat filmu jest trudny i kontrowersyjny, rozbudza silne emocje, gdyż pokazuje drastyczną, odrażającą stronę rzeczywistości. Reżyser nie eksponuje swego stanowiska, liczy się dokonany przez niego wybór tematu, sprawność narracyjna, świadomość przyzwyczajenia współczesnego odbiorcy. Kamera filmowa może być audiowizualnym katharsis, przesłaniem, spotkaniem z człowiekiem. W pracy z uczniami można rozważyć wiele problemów, np. *Jak działa zło? Kto, jak, dla czego, po co, determinuje w człowieku zło?*

Analizę filmoznawczą filmu „Nawet nie wiesz, jak bardzo cię Kocham” w reż. Pawła Łozińskiego przedstawił dr Piotr Pławuszewski (UAM).

Premiera tego najnowszego filmu wybitnego dokumentalisty Pawła Łozińskiego odbyła się 23 września 2016 r. Wywołał on duże zainteresowanie krytyków i widzów, zdobył już między innymi nagrodę Srebrnego Łajkonika na Krakowskim Festiwalu Filmowym. Film podzielony jest na 5 rozdziałów, będących zapisami sesji, jakie u znanego krakowskiego psychoterapeuty prof. Bogdana de Barbaro odbywają matka i córka. Nie potrafią się porozumieć od lat i wzajemnie się ranią. Rozmowa profesora z kobietami prowadzona jest w sposób szczególny: Hania i Ewa nie zwracają się do siebie bezpośrednio, lecz czynią to przez terapeutę. Metoda polega na odpowiednim nazywaniu emocji przez pacjenta. Starannie dobrane słowa krok po kroku pozwalają matce i córce wyjść z emocjonalnego zapętlenia. Pomoc w rozwiązywaniu konfliktu przynosi ujawnienie spraw z przeszłości. Ewa nie może pogodzić się z pragnieniem wolności córki, córka nie może zapomnieć o rozwodzie rodziców, osamotnieniu w dzieciństwie, nadmiarze oczekiwań ze strony matki. Film wpisuje się w terapeutyczny nurt współczesnego dokumentu.

Gościem specjalnym na XXVI Konferencji Filmoznawczej był reżyser Paweł Łoziński. Spotkanie z reżyserem (transmitowane na żywo na portalach: edukacjafilmowa.pl i filmotekaskolna.pl) prowadzili prof. UAM dr hab. Miłkołaj Jazdon i dr Piotr Pławuszewski. Paweł Łoziński mówił o pracy nad swoim filmem. Na Facebooku ukazało się ogłoszenie, że powstanie film o terapii. Zgłosiła się duża liczba chętnych, którzy chcieli wziąć udział w eksperymencie. Reżyser odbywał po kilkanaście spotkań dziennie. Ludzie często opowiadali wstrząsające historie o swoich cierpieniach, samotności. Pragnęli spotkania z terapeutą, i myśleli, że może rozwiązać ich problemy. Do filmu wybrano dwie niespokrewnione osoby, które weszły w rolę matki i córki. Znakomity terapeuta prof. de Barbaro prowadzi pełną napięcia rozmowę z każdą z bohaterek. Jest ich tłumaczem, a zarazem lustrem, od którego odbijają się ich monologi i dopiero dzięki temu odbiciu udaje się porozumieć obu bliskim osobom.

W 2013 r. Paweł Łoziński nakręcił film „Ojciec i syn”. Podczas dwutygodniowej samochodowej podróży do Paryża z ojcem, znanym reżyserem Marcielem Łozińskim, prowadzili szczerą, często brutalną rozmowę o problemach, jakie narosły przez lata między nimi. Jednak nie udało się uzyskać wtedy porozumienia i efektem były dwa filmy (ojca i syna), które oglądane razem ukazują, że najbliżsi zadają sobie czasem ciężkie rany. Film „Nawet nie wiesz, jak bardzo cię Kocham” jest odpowiedzią na film „Ojciec i syn”. W zawikłanych problemach pomocny może być terapeuta budzący zaufanie, odznaczający się mądrością i empatią. Takim właśnie jest prof. Bogdan Barbaro.

Na konferencji przedstawione zostały interesujące propozycje z zakresu edukacji filmowej. Mówiły o nich: Agata Sotomska (FM) i Aleksandra Czetwertyńska (CEO). Akademię Dokumentalną przedstawił Artur Liebhart i Paulina Jeziorek (Against Gravit). Jest to jedyny w Polsce program edukacyjny, oparty na filmach dokumentalnych, skierowany do uczniów, studentów, nauczycieli, rodziców, seniorów. Odbyła się już 13. edycja filmów dokumentalnych, które obejrzało 30 tys. widzów. Filmy dokumentalne są doskonałym źródłem wiedzy o świecie, otwierają się na problemy innych ludzi, budzą świadomość i zaangażowanie, zawsze osadzone są bowiem w rzeczywistości. O popularności tych filmów może świadczyć duża liczba festiwali, na których są prezentowane w Polsce i na świecie.